

הרב חיים דרוקמן

שמחת פורים – שמחת תורה

הגמרא במסכת שבת (פח א) אומרת: "ויתיצבו בתחתית ההר" – אמר רב אבדימי בר חמא בר חסא, מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם: 'אם אתם מקבלים התורה – מוטב; ואם לאו – שם תהא קבורתכם'. אמר רב אחא בר יעקב, מכאן מודעא רבא לאורייתא! (שאם יזמינם לדין, למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם? יש להם תשובה, שקבלוה מאונס. – רש"י). – אמר רבא, אף על פי כן הדור קבלוה בימי אחשורוש, דכתיב 'קיימו וקבלו היהודים' – קיימו מה שקבלו כבר".

מדברי הגמרא אנחנו שומעים, שפורים הוא השלמת קבלת התורה. במתן תורה שבמדבר יש איזושהו חסרון, שהרי קבלו את התורה בכפייה; בא פורים, ומוסיף את המימד של קבלת התורה מרצון, ובכך הוא מזהוה את השלמתה של קבלת תורה. אבל כאן מתעוררת שאלה גדולה: לשם מה היה צריך לכפות על ישראל שעמדו על הר סיני את ההר כגיגית? הרי הם מעצמם עמדו וקראו "נעשה ונשמע". – "נעשה" – אפילו קודם ש"נשמע" בדיוק במה מדובר; עד כדי כך הגיע גלוי רצונם העצמי, ש"יצתה בת קול ואמרה להן, מי גלה לבני רו זה שמלאכי השרת משתמשים בו" (שבת שם). ישראל קבלו את התורה באהבה גמורה. מה איפוא הצורך בכפייה במעמד הר סיני?

עומד על כך המהר"ל בתפארת ישראל (פרק לב): "מה שכפה עליהם ההר – שלא יאמרו ישראל: אנחנו קבלנו התורה מעצמנו, ואם לא היינו רוצים – לא היינו מקבלים התורה. כי התורה – כל העולם תלוי בה, ואם לא היתה התורה – היה כל העולם חוזר לתוהו ובוהו. לפיכך אין ראוי שתהיה קבלת התורה בבחירת ישראל, רק שיהיה הקב"ה מחייב ומכריח אותם לקבל התורה, שאי אפשר זולת זה, שלא יחזור העולם לתוהו ובוהו..."

"שלא כפה עליהם ההר כגיגית, שלא יאמרו ישראל, כי יהיה ח"ו ביטול לקבלת התורה, כי מרצונם קבלו ישראל, ואפשר להפטר מדבר כזה, שהרי לא נעשה בהכרח, רק אפשר היה לקבל ואפשר שלא לקבל. ולכך כפה עליהם ההר כגיגית, לומר שהם מוכרחים לקבל התורה, וכל דבר שהוא מוכרח ומחוייב, אין כאן הסרה ובטול, אחר שהוא מוכרח".

המהר"ל טוען – אמת נכון הדבר שישראל רצו בכל לבם לקבל את התורה. אם אכן כך היה הקב"ה נותן את התורה, על סמך רצונם הטוב של ישראל, היה נוצר מצב, שקבלתנו את התורה איננה אלא ענין של מקרה: קרה מקרה שישראל רצו לקבל את התורה, ואלמלא כן לא היו מקבלים. אבל – אומר המהר"ל – התורה,

כל קיום העולם תלוי בה, ואלמלא קבלתה היה העולם חוזר לתוהו ובוהו. ועל כן לא יתכן שקבלת התורה תופיע בעולם כאילו "במקרה".

קבלת התורה על ידי ישראל היא חלק מן התכויח האלוקית של בריאת שמים וארץ. "שאלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר (ירמיהו לג כה), 'אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתיו'." (נדרים לב). על הפסוק "בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ", דרשו חז"ל — "בשביל התורה שנקראת ראשית, ובשביל ישראל שנקראו ראשית". אם כן קבלת התורה על ידי ישראל היא הכרח היסטורי.

נמצא שאף על פי שישאל שבמעמד הר סיני ודאי רצו לקבל את התורה, היתה כפית ההר כגיגית נחוצה, כדי לבטא את הכורח ההסטורי שבקבלת תורה זאת. העובדה שישאל רצו בתורה גם מעצמם — אין בה כדי למעט ולגרוע מן ההכרח ההיסטורי. אדרבא! לכל אדם ולכל צבור בעולם יש תכלית מסויימת לשמה נברא. האידיאל האמיתי הוא, שהאדם יודהה עם תפקידו, וימלא אותו מתוך רצון. ישראל אכן הזדהה הזדהות מלאה עם התכלית האלוקית של קבלתם את התורה. אך כדי להבליט שאין כאן ענין שתלוי במקרה, באה הכפיה. כך הופכת קבלת התורה לענין נצחי, ענין מהותי אלוקי, שאין ממנו נסיגה, ואין לו בטול לעולם.

אין נעשתה הכפיה הזאת? באפן פשוט, מעשי — מה קרה שם? האם הקב"ה קרא אל עם ישראל מראש ההר, "אם אתם מקבלים — מוטב, ואם לאו כאן תהא קבורתכם"? — בודאי לא היה שום צורך בכפיה מן הסוג הזה. נצייר לעצמנו: עם ישראל עומד במעמד הר סיני, "וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים", שומעים מפי הגבורה — "אנכי ה' אלוקיך". כל העם מגיע למדרגת נבואה, נפגש עם הקב"ה. האם במצב כזה אפשר שלא לקבל את התורה? האם מצב זה עצמו אינו כפיה? ברוך ה', שזכינו לכוון בכך לדברי ה"משך חכמה" (שמות כ טו). ואלה דבריו: "מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית". פירוש: שהראה להם כבוד ה' בהקיץ ובהתגלות נפלאה, עד כי ממש בטלה בחירתם הטבעית, ויצאה נשמתם מהשגת כבוד ה', והיו מוכרחים כמלאכים, נ"ל הבלד, וראו כי כל הנבראים תלוי רק בקבלת התורה". המעמד עצמו — ההתגלות הבהירה, המציאות שרואים ושומעים, "רואים את הנשמע ושומעים את הנראה", כל זה מכריח לקבל את הדברים. לא היתה להם כל אפשרות לסרב.

מעתה, "מודעה רבה לאוריינתא", יש לה פירוש חדש: במצב שבו היינו אז, במעמד הר סיני, אי אפשר היה שלא לקבל את התורה; אבל במשך הדורות יש מצבים קשים, שבהם אין רואים ואין שומעים, רק סובלים ונאנקים. במצבים כאלה, כביכול, בטלה החובה לקבל את התורה ולקיימנה.

כנגד טענה זו אומר רבא: "אף על פי כן — הדור קבלוה בימי אחשורוש". קבלת

התורה הושלמה בימי אחשורוש. באותם ימים התגלה מצב קשה ביותר, מן הקשים שידע עם ישראל מעודו: "להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים". בימי אחשורוש – לא ראו ולא שמעו. היה שם מצב של הסתרת פנים. הלא כך אומרת הגמרא במסכת חולין (קלט ב): "אסתר מן התורה – מניין? – יאנכי הסתר אסתיר את פני ביום ההוא". ומפרש מהר"ל ב"חרושי אגדות" שם: "כי הכתוב שאמר יאנכי הסתר אסתיר" – הלשון מורה על הצרה גדולה, כי היו ישראל בגלות קודם, ואחר כך הגיע להם צרה על צרה. עצם העובדה שישראל בגלות – זו הסתרת פנים. וכאן אין זו סתם גלות, אלא מצב של "להשמיד, להרג ולאבד את כל היהודים". וזהו יאנכי הסתר אסתיר, דהיינו הסתר בתוך הסתר.

הסתר הפנים הקשה הזה מתואר במזמור "למנצח על אילת השחר", מזמור שחז"ל שייכו אותו למעשה המגילה, ונקבע אצלנו כשיר של יום לפורים. "א-לי א-לי למה עזבתני?!"; "אלקי אקרא אליך ולא תענה ולילה ולא דומיה ליי". יש הרגשה נוראה של "דבור אל הקיר", כביכול, הרגשת עזובן והסתרת פנים שאין כמותם. אם גם במצב הזה ישראל לומדים תורה ומקיימים מצוות, אם על המצב הזה אומר המן – "ישנו עם אחד... ודתיהם שונות מכל עם" (אסתר ג ח) – הרי זה בטוי נפלא לקבלת התורה מרצון, לא רק במצב של נסים גלויים שאי אפשר להתכחש להם. כאן יש קבלת תורה ומצוות במצב של תחושת "עזבתני". זוהי קבלת תורה לכל המצבים שלנו בכל הדורות, גם בגלויות הקשות ביותר, ועד לשואה האחרונה, בדורותינו.

מסופר במדרש (יל"ש אסתר תתרנז), שלאחר שנגזרה גזרה, "והעיר שושן נבוכה", "ומרדכי ידע את כל אשר נעשה" – ראה מרדכי תנוקות יוצאים מבית רבן. אמר להם מרדכי: פסקו לי פסוקים. אמר הראשון: "אל תירא מפחד פתאם ומשואת רשעים כי תבוא". אמר השני: "עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו א-ל". וכן הלאה. מספר המדרש, ששמע מרדכי ושמח מאד.

באופן פשוט אנו מבינים, שמרדכי שמח על תוכן הפסוקים שאמרו לו התינוקות הללו. פסוקים של עידוד ושל אמונה בנצח ישראל. זהו הפשט. אבל יש כאן יותר מזה. לא רק תוכן הפסוקים משמח את מרדכי, אלא עצם הדבר שהילדים פסקו לו את פסוקיהם. הנה נגזרה גזרה של "להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים". מצב קטסטרופלי! ובמצב הזה – יושבים ילדי ישראל ולומדים תורה!

זוהי בבואה למה שעבר על עם ישראל במשך כל הדורות, עד לשואה האחרונה. גם כשראו את המוות מול העיניים – היתה אמונה בה' ובנצח ישראל. המציאות הזאת – היא עצמה משמחת ומרנינה.

על הפסוק "ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר" (אסתר ח טז), דרשו חז"ל: "אמר רב יהודה: אורה – זו תורה... שמחה – זה יום טוב... וששון – זו מילה... ויקר – אלו תפלין". הרב חרל"פ (מי מרום ה) מפרש את המאמר הזה כך: "הכוונה

בוה, שעל ידי שישראל נצחו את עמלק, התעלו והגיעו לידי מדרגה גבוהה כזו, שהשיגו כי אין אורה אחרת מבלעדי התורה; שאין התורה והאורה שני דברים ופרדים שצריכים לחברם, אלא דבר אחד הם. אורה זו תורה, ותורה זו אורה...". דוקא מתוך מציאות קשה ונוראה זו, מתברר היחס העמוק של ישראל לתורה. ושמחת פורים היא בעצם שמחת התורה; היא בטוי לדבקות שלנו בתורה, ולהתקשרות שלנו אליה. היא מבטאת את האהבה שלנו לתורה; את שייכותנו אליה גם במצבים הקשים ביותר.

זוהי איפוא השלמת קבלת התורה בפורים, ושכלול של כל מעמד הר סיני. מה שעלול היה להתקבל ממתן תורה כחסר – התברר כאן. קבלת תורה אינה כפיה, אלא "ואהבת את ה' אלוקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך". "ובכל נפשך – אפילו הוא נוטל את נפשך" (ברכות נד). "ואהבת את ה' אלוקיך" – גם במצבים הקשים ביותר.

פורים הוא, אם כן, השלמת פגישתנו עם הקב"ה. במתן תורה נפגשנו עם הקב"ה בהופעה של "אנכי ה' אלוקיך". זו המשמעות של מתן תורה, זו הפסגה של גאולת מצרים. בפורים נשלמה פגישתנו עם הקדוש ברוך הוא בנסח של – "ואנכי הסתר אסתיר את פני ביום ההוא". גם כאן יש "אנכי". אבל זהו "אנכי" מסוג אחר. של הסתר בתוך הסתר. וה"אנכי" הראשון מתעלה על ידי ה"אנכי" השני. כי הכרת ה"אנכי" השני – היא הכרה חודרת הרבה יותר. על כן יש בה משום השלמת קבלת התורה מסיני.

"להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות". בוקר מביא אתו את האור; הבוקר מבטא טוב וחסד. ואילו הלילה – שייך לחושך; לילה מבטא צרות ויסורים. אין בו גלוי של חסד. בו נחוצה אמונה גדולה, אמונה עמוקה במה שנסתר מן העין: "ואמונתך בלילות". מתן תורה מפגיש אותנו עם "להגיד בבקר חסדך". פורים מפגיש אותנו עם הרובד העמוק יותר של "ואמונתך בלילות". ואלו ואלו גלויי אלקים חיים המשלימים יחדיו את הגילוי האחד, של "ה' אלקינו ה' אחד".